

РƏСУЛ РЗА • МƏНИМ ФИКРИМЧƏ...

МƏГАЛƏЛƏР

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбајҹан Республика
КИТАБХАНАСЫ

АЗƏРБАЈҹАН ДƏВЛƏТ
НƏШРИЈАТЫ
БАКЫ • 1967

ЈУКСӘК ЕШГИН БӨЈҮК ҺЕЈКӘЛИ

Ән бөјүк сәнәт әсәринин мөвзусу инсан вә инсан тәлејидир. Белә әсәрләри охујур, динләркән гәлбимиздә нәчиб һиссләр ојаныр. Гүрурла тәкрар едирик: мән дә инсанам! Бу әсәрләрдәки гәһрәманларын кәстәрдији рәшадәт, аличәнәблыг, онларын зәка вә гүдрәти кәзәл инсан сифәтләридир. Онлары јарадан да инсандыр. Инсан һәр шејә гадирдир.

Һәгиги инсан дүнјанын гара гүввәләри илә мүбаризә едиб, бәшәр ләјагәтинин тәнтәнәси, кәзәл вә нәчиб дүјгүларын чичәкләнмәси үчүн өзүнү гурбан верир. Бөјүк сәнәт әсәринин инсан гәлбинә ашыладығы дүјгүлар јаз күнәшинин ишыг шүаларына бәнзәјир. Бунлар инсан гәлбини исидир, инсана севинч кәтирир, онда јашамаг, јаратмаг һәвәсини аловландырыр. Һәгиги сәнәт әсәри гәлбләри рам едир, инсан сәчијјәсинин тәшәккүлүндә бөјүк рол ојнајыр, инсанлары вә һәјат һәгигәтини тәмиз вә ајдын бир ајнада кәстәрир.

Низами јарадычылығы һәгиги, бөјүк сәнәтин кәзәл бир нүмунәсидир. Онун гүдрәтли гәләми илә јаранмыш инсан сәчијјәләри әсрләрин боранлы вә туфанлы јолларындан кечәрәк, бу күнә гәдәр кәлмиш, бу узун вә мәшәггәтли јолларда тәрәвәтини, рәнкини, һәрарәтини һифз етмишдир. Вәтәнимизин гочаман сәнәтқары тәрәфиндән јарадылмыш образлар ичәрисиндә јүксәк ешгин бөјүк һејкәли олан Ширин хүсуси јер тутур.

Ширин, Азәрбајчан торпағынын доғма баласыдыр. Онун бибиси Мәһин Бану Дәрбәнд дәнизинин кәнарында кәзәл бир өлкәдә јашајыр. Бөјүк мал вә дәвләтә сәһиб олан бу һөкмдар гадынын ән гијмәтли көвһәри гар-

дашы гызы Шириндир. Мейин Бану һәр фәсилдә өз өлкәсинин бир дилкүша кушәсинә апарыр. Абхазия, Әрмән журду, Бәрдәэтрафы, Муған онларын сејранкаһы овлаглары, чыдыр вә истираһәт јерләридир.

Хосрова Ширин һаггында илк хәбәри верән Шапур белә дејир:

«Дәрбәнд дәнзинин бир саһманында,
Бир көзәл өлкә вар дағлар јанында.
Шаһзадә гадындыр орда һөкман,
Гајнашыр гошуну Исфәһанатан.
Арандан башланмыш Әрмәнә гәдәр,
Онун фәрманына бојун әјирләр.
Һәр заман кәлинчә јени бир фәсил,
О гурур өзүнә бир тәзә мәнзил.
Күл фәсли кәлинчә јатағы Муған,
Јај заманы јери көј Әрмәннстан.
Јај көчиб кәлинчә бир күн сон баһар,
Абхазия елиндә кедиб ов овлар».

Низами гәләминин надир гүдрәти илә Ширинин јалныз харичи көзәллији дејил, онун дахили көзәллијини, бу азәри гызынын гәлбиндә, руһундакы түкәнмәз зәнкинликләри тәсвир едир:

«Бир пәри кими, гыз пәри дејил, ај,
Гәһрәман бир гыздыр, башда калагај.
Дирилик сују тәк көзләри гара,
Кечәни гәрг едир, ај тәк нурлара.
Сәһријлә јахылсын дејә һәр үрәк,
Ағзында јүз дил вар, ширин-шәкәр тәк.
Додағлары дузлу, сөзү дәриндир,
Дуз һеч ширин олмас, бу чоһ шириндир.
Күмүш бир гылынчдыр бурну, санасан,
Бөлмүшдүр алманы тән ортасындан.
Суланмыш әгиг тәк додағлары вар,
Ешилмиш кәмәнддир, чүт, гара сачлар.

Ширин фүсункар Азәрбајчан тәбиәтинин гојнунда бөјүмүш бир гыздыр. Онун исмәти көзәллијинин кешијиндә дурмушдур.

Ширин гајгысыз, бипәрва јашајыркән бирдән-бирә Шапурун мәкрли торуна дүшүр, мин көнүлдән Хосрова ашиг олур. Бу бөјүк вә мүгәддәс ешгин мүгабилиндә Хосровун позгун әхлагы, онун һәрис, шәһвани дүјгулары Ширинә нә гәдәр јаралар вурса да, гыз мөтанәтлә сечдији мәнәббәт јолунун дашлы-тиканлы чығырлары илә ачыг алын, дик башла кедир. Онун әнин вә шика-

јәтләри, әзаб вә иштираблары, исти көз јашлары эшгинин аловуну артырыр, гәлбинин әзмини даһа да бәр-кидир.

Ширин ләкәсиз ешгинә гаршы Хосровдан анчаг бивәфалыг вә һәрчајилик көрүр. Мәнәббәт вә сәдагәтдән чоһ, ани зөвг вә ишрәтләрә алудә олан Хосров Ширини дәнә-дәнә ганлы көз јашы төкмәјә мәчбур едир. Лакин Ширин бир ан белә Хосровун мәнәббәтинин гәлбиндән чыхара билмир. Бу ешгин јолунда мөһнәт сәһраларыны аддымлајыр, иштираб гамчыларына синә кәрир, лакин јенә дә өз исмәтини, өз тәмиз адыны горујур вә анчаг Хосров ону ел адәти, халг гајдасы илә тој едиб өзүнә арвад еләдији заман, Ширин ешгинин гәһрәманына тәслим олур. Хосровун мәнәббәти илә бу гәдәр әзаб вә ишкәнчәләрә дөзән Ширин көзәл вә нәчиб дүјгуларла Фәрһадә бағланыр. Лакин о, Фәрһадә севә билмир. Фәрһадын бүтүн нәчиб сифәтләрини, гәһрәманлығыны, онун сәдагәт вә вәфасыны көрән Ширин диз чөкүб аллаһа јалварыр ки, бәлкә Фәрһадын мәнәббәтинин аллаһ онун гәлбинә салсын, бәлкә Ширин бу аличәнаб инсаны һәгиги бир мәнәббәтлә севә билсин. Лакин мәнәббәтин гүдрәти, амансыз дүјүнләрлә онун варлығыны елә бағламышдыр ки, о, Хосровдан башга кимсәјә көнүл верә билмир.

Низами Ширин образыны ағыр сынағлардан кечи-рәрәк, бөјүк инсан дүјгусунун тәнтәнәси кими сонә чатдырыр. Хосров јалныз Ширинә говушдугдан сонра онун тәсири алтында өз тахт-тачындан әл чәкиб көзәл әмәлләр ардынча дүшмәјә гәрар верир. Бүтүн әсәр боју Низами Хосровун ани шәһвәт аловларына, кечәри дүјгуларына, һәрчаји сәчијәсинә гаршы Ширинин мөтанәт вә сәадәтини, вәфа вә ирадәсини гојур. Варлығында бөјүк, саф бир ешги тәчәссүм етдирән Ширинин Хосрова нә чүр тәсири бурахдығыны көстәрир. Хосровла Ширинин бир көрүшү заманы гәсрдә отуруб үрәк чырпынтысы илә Хосровун јолуну көзләјән Ширин, шаһын онун јанына сәрхош кәлдијини көрүнчә гәләннин гапыларыны бағлајыб, шаһы ичәри бурахмыр. Чүнки о өз ешги, өз дүјгулары һаггында сәрхош шаһла дејил, ону һәгигилә тәгдир едән һушјар бир адамла данышмаг истәјирди. Даһа сонра чадырда мүгәнниләр вәситәсилә Хосровла сөз мүчадиләсинә кирәркән Ширин, она аличәнаблыгла: «сәнин кими асиман мөним хәрәбәмә јерләшә билмәзди» дејә ону утандырмаг истәјир.

Ширинин Хосров үзәриндәки тә'сирини Низами, әсә-ринин сонундакы көзәл бир һиссәдә вермишдир.

Ширин јери өпүб деди, еј мәлик,
Бу ишрәтдән әл чәк, көр нәдир билик.
Сән чох кам алмысан гоча дүнјадан
Сәрбәст јашамысан бир хејли заман.
Шаһларын әлиндән чох ајна, инан,
Гаралыб кетмишдир мәзлум аһындан.

Дараны, Чәмшиди јадына салсан
Көрәрсән нә етмиш бу гоча дөвран.
Варыны вермәсән пис чыхар адын,
Вердијин һәр парча олар имдадын.

Ширинин бу өјүдләри бича дејилдир. О өзү Мехин Банунун өлүмүндән сонра тахт-сәлтәнәти әлине алыркән бүтүн өлкәдә әдаләт бајрағыны галдырмышдыр. Бир аз мүддәт шаһлыг етдикдән сонра өз тахт-тачыны гулларындан биринә бағышлајараг, сәлтәнәти тәрк етмишдир.

Низами бу көзәл инсанын шаһлығыны белә тәсвир етмишдир:

«Ширинин әлине јетинчә шаһлыг,
Һәр јана јайылды өлкәдән ишыг.
Әдаләтлә гылды рәнјјәти шад,
Мәһбуслары етди һәбсдән азад,
Зүлмдән гуртарды бүтүн мәзлумлар,
Һагсызлыгдан әсла галмады асар...
Веркидән гуртарды шәһәә, кәндистан
Она дуа хошдур дүнја малындан.
Боллуг олду, һәр шеј мәһсул кәтирди,
Бир буғда дәнәси јүз дән битирди».

Низами Ширинин белә тәсвирини вериркән онун симасында өз истәк вә арзуларыны тәрәннүм етмишдир. О, Ширинин, Фәрһадын сурәтини јарадыб онларын нәчиб хасијјәтләрини дәрин бир мәһәббәтлә тәсвир едиркән, өз көнүл арзуларынын хәјал лөвһәләрини јарагмышдыр. Низами дүнјаны азад, әдаләтли ганунларла идарә олуна, әмәк вә һүнәрин тәнтәнәси илә бәзәнмиш бир аләм кими көрмәк истәјирди. Тәсадүфи дејилдир ки, Ширинин әдаләтли һөкмранлығындан данышаркән шаир әләвә едир:

Падшаһын нијјәти хош олса әкәр,
Оддан күл јеринә көвһәрләр битәр.
Пис нәфсин ағачы гуру будагдыр,
Боллуг әдаләтдән јараначагдыр.
Өлкәдә гытлыг јох, боллуг оларкан
О шаһын әлиндән верәчәк нишан.
Пис нијјәтли, залим оларса бир шаһ,
Ону нәзәриндән салачаг аллаһ.

Ширинин Фәрһада олан дујғулары ајрыча бир мөгаләнин мөвзусудур. Низами Ширинин сурәтини јарадаркән о заманкы азәриләрә хас олан бүтүн көзәл сифәтләрин әдәби-фәлсәфи чөвһәрини вермишдир.

Ширин көзәл олдуғу гәдәр зәкалы, садиг олдуғу гәдәр гәһрәман, вәфалы олдуғу гәдәр ирадәли вә мөтанәтлидир. Ширин дүнја әдәбијјатында јаранмыш жүксәк мә'нәви аләмә малик олан надир гадын сурәтләри сырасында биринчиләрдәндир.